

Ta'lim jarayonida insonparvarlik tamoyiliga asoslangan holda talim jarayonini tashkil etish orqali o'quvchilarda umuminsoniy qadryatlar ko'nikmasini shakilantirish

Ma'rifat Abdillayevna Nomanova
Namangan davlat universiteti

Annotatsiya: Bugungi kunda mamlakatimizning turli hududlarida 130 dan ortiq millat va elat vakillari yurtdoshlarimiz bilan bir oila farzandlaridek ahil va inoq yashab kelishmoqda. Ular umumiy uyimiz - jonajon O'zbekistonimiz ravnaqi yo'lida birlashib, barcha soha va tarmoqlarda fidokorona mehnat qilmoqda, rivojlangan bozor iqtisodiyoti va kuchli fuqarolik jamiyatiga asoslangan huquqiy demokratik davlat qurishga munosib hissa qo'shishda biz pedagoglar xar tomonlama namuna bo'la olishimiz lozim.

Kalit so'zlar: insonparvarlik, mexr-oqibat, mehnatsevarlik, bag'rikenglik, insonparvarlik tamoyilli, pedagogik maxorat, o'quvchi va o'qituvchi hamkorligi, insonparvalik tamoyilli, mustaqil fikr

Forming the skills of universal human values in students by organizing the educational process based on the principle of humanitarianism in the educational process

Marifat Abdillayevna Nomanova
Namangan State University

Abstract: Today, representatives of more than 130 nationalities and peoples live together like children of the same family with our compatriots in different regions of our country. They are united in the development of our common home - our beloved Uzbekistan, working selflessly in all fields and sectors, we educators should be a role model in making a worthy contribution to building a legal democratic state based on a developed market economy and a strong civil society.

Keywords: humanitarianism, kindness, hard work, tolerance, humanitarian principle, pedagogical skills, student-teacher cooperation, humanitarian principle, independent thought

Insonparvarlik tushunchasi ham keng qamrovli tushunchadir. Insonparvarlik - bu insonga bo'lgan mehr-oqibat, sadoqat, samimiy xatti xarakatlardir. Insonparvarlik

tushunchasida juda ko'plab tushunchalar o'z ifodasini topadi. Bu tushunchalarga misol qilib insoflilik, iymon-e'tiqod, ishonch, mehmondo'stlik, hurmat-izzat, odillik, adolatparvarlik, saxiylik, sabr-toqatlilik, o'zi va o'zgalarni tushunish, sadoqatlilik, mehnatsevarlik, sidqidillik kabilarni olish mumkin. Insonparvarlik insoniyat tarixida hayot tajribasiga ega bo'lgan buyuk shaxslar, sarkardalar, allomalar tomonidan o'rta qo'yilgan va targ'ib qilingan. Ayniqsa, diniy kitoblarda insonparvarlikka katta e'tibor qaratilgan. Insonparvarlik g'oyalarini mukammal o'rta qo'ygan dinlardan biri Islom dinidir. "Qur'oni Karim" va hadislarda aytib o'tilgan ko'plab hikmatlar ushbu fikrlarimizning tasdig'idir. Insonparvarlik insonlarning o'zaro hurmatida, bir-birini qadrlashida, mehr-oqibatli bo'lishida, ko'maklashishida, hamdardligida, qayg'uga sherik bo'lishida ko'rinadi.

Ma'lumki, qadimiy va saxovatli zaminimizda ko'p asrlar davomida turli millat va elat, madaniyat va din vakillari tinch-totuv yashab keladi. Bizning mehmondo'stlik, ezgulik, qalb saxovati va tom ma'nodagi bag'rikenglik xislatlari xalqimizga doimo xos bo'lgan va uning mentaliteti asosini tashkil etib kelmoqda. Yurtimizda qadim zamonlardan beri hukm surayotgan do'stlik va birdamlik muhiti - tinchlik va barqarorlik, amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligini oshirish, mamlakatimizning xalqaro maydondagi obro'-e'tiborini, nufuzini yanada yuksaltirishning eng muhim omilidan biri bo'lib kelmoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizning turli hududlarida 130 dan ortiq millat va elat vakillari yurtdoshlarimiz bilan bir oila farzandlaridek ahil va inoq yashab kelishmoqda. Ular umumiy uyimiz - jonajon O'zbekistonimiz ravnaqi yo'lida birlashib, barcha soha va tarmoqlarda fidokorona mehnat qilmoqda, rivojlangan bozor iqtisodiyoti va kuchli fuqarolik jamiyatiga asoslangan huquqiy demokratik davlat qurishga munosib hissa qo'shmoqda. Hozirgi kunda bag'rikenglik insonparvarlik madaniyatini rivojlantirish, millatlararo fuqarolararo hamjihatlik va totuvlikni mustahkamlash, yosh avlodni shu ruhda va shu asosda, Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash davlatimiz siyosatining muhim ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanib kelmoqda.

Yurtimizda hukm surayotgan milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini kelgusida yangi bosqichga ko'tarish uchun hurmatli prezidentimiz oldimizga quyidagi maqsadlarni qo'yimoqda:

- jamiyatda fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini, ularning jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldidagi tengligini ta'minlashga qaratilgan tizimli va izchil faoliyatni samarali tashkil etish;

- millatlararo munosabatlar sohasida tizimli asosda ilmiy, jumladan, ijtimoiy tadqiqotlar olib borish, shuningdek, mazkur yo'nalishdagi jarayonlar rivojining muttasil monitoringini yo'lga qo'yish;

- millatlararo munosabatlar sohasida ilmiy maqolalar, kitoblar, ilmiy-tadqiqot materiallarini tayyorlash ishlarini kuchaytirish;

- yetakchi mahalliy va xorijiy olimlar, ekspertlar va mutaxassislar ishtirokida o'tkazilayotgan millatlararo munosabatlar sohasida ilmiy-nazariy va ilmiy-amaliy konferensiyalar, anjumanlar, seminarlar, davra suhbatlari, ma'ruzalar va boshqa tadbirlarning samarasini oshirish;

- millatlararo munosabatlar sohasidagi muammolarni o'rganish va ularni hal etishda xorijiy tajribani tahlil qilish hamda O'zbekiston sharoitida ana shu tajribadan foydalanish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

- jamiyatda ko'pmillatli katta oila his-tuyg'usini, mamlakatimizda yashayotgan turli millat va elat vakillari o'rtasida do'stlik va totuvlikni yanada mustahkamlash, yosh avlodni Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash, fuqarolarning teng huquqliligini va ularning konstitutsiyaviy huquq, erkinliklarini ta'minlash.

Bu kabi vazifalarni amalga oshirishda biz pedagoglar uchun ham o'z yo'nalishimiz doirasida kasbimizga masuliyat hissini yuklatib kelmoqda. Biz pedagoglar doimo ta'lim-tarbiya jarayonini boshqaruvchi asosiy kuch ekanmiz bu jarayoning qanday vujudga kelganiga, bu jarayonda bizga yuklatilgan muhim vazifalarni unutmasligimiz lozim. "Insonparvarlik pedagogika"si zamonaviy tarbiya nazariyasi va amaliyotida asosiy yo'nalishlardan biri xisoblanib. Insonparvarlik pedagogika yo'nalishi XXasrning 50-yillari oxiri-60-yillarining boshlarida AQSHda paydo bo'lgan yo'nalish bolib . Insonparvarlik pedagogikasining falsafiy-g'oyaviy yo'nalganligi pedosentrizm g'oyalariga yaqin. Pedosentrizm - tarbiyaviy konsepsiya bo'lib, oilaning qiziqishlari faqat bolaga qaratiladi. Insonparvarlik pedagogikasi esa yangicha tarbiyalash va "progressivizm" pedosentrizmi g'oyalariga yaqinroq. Pedagog mutaxasislardan u bolani qanday bo'lsa, shundayligicha qabul qilishni, uning sezgisi va ehtiyojlarini his etishni talab etadi. Rivojlangan davlatlardan biri bo'lgan AQSHda esa u boshlang'ich, o'rta va oily maktabda o'quv kurslarining mazmuniga va qurilishiga ta'sir ko'rsatadi bu esa o'qish sifatini yaxshi bo'lishi olib keldi.

Insonparvarlik ta'limotining asoschilaridan biri pedagog Karl Rodjersdir. U o'zining pedagogik qarashlarini bola xulqidagi o'zgarishlar uning qobiliyatlari shaxsiy tajribalarga tayangan holda o'sadi, rivojlanadi va o'rgatiladi, deb ta'kidlangan "Freedom to learn for the 80's" kitobida. Kimnidir o'zgartirish uchun unga tayyor tajribani uzatish emas balki uning o'zi tajriba to'plashiga yordam berish kerak. Faqat uning rivojlanishiga imkon beruvchi muhitni yaratishlozim. K.Rodjers bunday muhitni yaratib berishni "qulaylashtirish" (ingl. facilitate) deb ataydi. Bugungi kunda butun dunyoda qulay muhitni yaratuvchi o'qituvchilarni fasilitator deb atashadi. Bunday muhitni yaratish shart-sharoiti tarbiyachining bilimi va intellektiga bog'liq bo'lmaydi. Undan faqat tarbiyalanuvchini nimani yaxshi ko'rishi,

nimaga qiziqishi, nima bilan shug'ullanishini aniq belgilay olish talab etiladi. Fasilitatorning muhim hissiyoti sifatida K.Rodjer sempatiya, tarbiyalanuvchi shaxsiga ijobiy baho berish, fasilitatorning tarbiyalanuvchiga muvofiqligini kiritadi. Faqat ana shunday sharoitda shaxs o'z xulq-atvorini o'zgartirish haqida qaror qabul qilishi mumkin.

K.Rodgers an'anaviy pedagogikaning quyidagi qoidalarini tanqid ostiga oladi bu esa ayrim holatlarda biz etibor qaratishimiz kerak bo'lgan muhim masalalaridir.

1. O'qituvchi bilimlarni bayon etadi, o'quvchilar ularni o'zlashtirishga harakat qiladi

2. Dars va imtihonlar ta'limning asosiy tarkibiy qismlari. Dars bilimlarni shakllantirish shakli, imtihon esa egallangan bilimlarning darajasini aniqlaydi

3. O'qituvchi-boshqaruvchi. Ta'lim oluvchi esa unga bo'ysunuvchi sifatida aks etadi.

Bunday fikrlar bilan birgalikda K. Rodgers ta'limning ikki turini ajratib ko'rsatib o'tadi:

➤ Oddiy bilimlar- faktlar bilan qurollantirilgan axborot va ta'lim oluvchilarga ularning o'z-o'zini o'zgartirishi va o'z-o'zini rivojlantirishi uchun zarur ko'rsatmalar majmui

➤ Haqiqiy bilimlar beruvchi ahamiyatli ta'lim.

Insonni shaxs sifatida shakllantiruvchi ta'lim shaxsga yo'naltirilgan yoki K.Rodgers fikricha, ahamiyatli ta'limdir. O'qituvchi faoliyatida o'quvchilarining o'z-o'zini to'la namoyon eta olishiga tayanishi zarur. "Uning o'qitishi o'quvchilar katta qiziqish bilan hal etadigan, har doim ham o'zi mustaqil murakkab vaziyatlardan chiqish yo'lini topa olmaydigan, o'qituvchining yordamiga tayanadigan va ijod qilishga takrorlanmas istakni hosil qiladigan hayotiy muammolar bilan o'zaro harakatga kirishishi asosiga qurilishi kerak. O'qituvchining roli o'quvchilar bilan shunday shaxsiy o'zaro munosabatlarni va yuqorida tilga olingan tendensiyalarni namoyon bo'lishiga imkon beruvchi psixologik muhit tashkil etishida o'z aksini topadi". K.Rodgersning fikricha, insonni konsentrlaydigan ta'limning natijalarini ta'lim muassasasidagi baholar bilan baholash mumkin bo'lmaydi. Uning mezonlari egallangan bilimlarning miqdor va hatto sifat ko'rsatkichlarida emas, aksincha bu o'zgarishlar shaxsda, uning o'sishi va rivojlanishida aks etadi. Ularga quyidagi turdagi o'zgarishlar kiradi:

- inson o'zini to'la idrok eta boshlaydi;
- u ko'proq o'zini va o'z tuyg'ularini qabul qiladi;
- ko'proq o'ziga ishonch va avtonomen shakllanadi;
- o'z oldiga real maqsadlar qo'yadi, o'zida komillikni ko'radi;
- unda insoniy qiyofa shakllanadi;
- boshqa odamlarni qabul qilish va tushunish boshlanadi.

Har qanday pedagogika ma'lum aniq tarixiy sharoitlarda shakllanadi. Shu sababli u haqdagi mulohazalar, unga abstrakt (mavhum) insonparvarlik nuqtai nazardan yoki boshqa davr mezonlari nuqtai nazaridan qarash uni "insonparvar" yoki "insonparvar bo'lmagan, inparvarlik tuyg'ulari shaklanmagan" inson sifatidaham baxolashni yuzaga keltiradi. Pedagogikaning insonparvarlik va ilmiylik tamoyillari bola shaxsi mohiyatini tushunish, uni rivojlantirish vositalari maqsadga muvofiq izlash darajasi bilan ham belgilanadi. Hamma davrlarda ham pedagogika inson va jamiyatning ilg'or rivojlanish talablariga mos kelishiga intilgan doimo rivojlanishda izlanishda bo'lgan. Odamlar o'rtasidagi munosabatlarga, bolalarga ta'sir etish ular bilan o'zaro aloqalarda insonga qarshi vositalar, usullar va metodlar mavjudligini inobatga olgan xolda yondashuvlarni takomillashtirish va hozirgi zamon pedagoglari uchun dolzarb masalaga aylandi. Biz pedagog sifatida bu kabi jixatlarni doimo yodimizda saqlashimiz lozim.

Har bir kishi kasb - korini mukammal bilmog'i, yaxshi tarbiya olmog'i va yaxshi xulq - atvor, fazilatlarga ega bo'lmog'i lozim. Odamlarga nisbatan ularni birlashtiruvchi boshlang'ich asos insoniylikdir, shuning uchun o'zaro tinchlikda insoniyat turkumiga kirganliklari sababli o'zaro tinchlikda yashamoqlari lozim. (Abu Nasr Forobiy)

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pedagogik mahorat. Darslik / A. A. Xoliqov; O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. - T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2011, -420 b.
2. A1 Buxoriy Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil. Sahihi Buxoriy: -jome' as-Sahih. //Ishonarli to'plam. 1- kitob. - T.. O'zbekiston Milliy Lsiklopediyasi, 2008. - 712 b.
3. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'qituvchisining psixologiyasi- : O'zbekiston, 1999. - 29 b.
4. Kamolova, A., & Ergasheva, G. S. Q. (2022). Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasini manbalarining o'rganishning o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari. Science and Education, 3(12), 590-592.
5. Kamolova, A. O. Q., & Husaynova, S. I. (2023). O'smirlar o'rtasida axloqsizlikni oldini olishda pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari. Science and Education, 4(2), 969-972.
6. Nishonova M.Ya., & Kamolova A.O. (2021). O'SMIRLARGA HUQUQIY BILIM BERISHDA KEYS STADI TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH. Экономика и социум, (8 (87)), 42-45.
7. Bannayev, M. S. (2022). O'zbekistonda psixologik diagnostika va psixologik korreksion faoliyatni amalga oshirishdagi muammolar va yechimlar. Science and Education, 3(6), 701-703

8. Семенов И.Н. Психология рефлексии в организации творческого процесса мышления// Автореф. дисс. доктора психол. наук. - М., 1992.« 52 с